

**Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot: *Historia Egiptu*
Od podboju arabskiego do czasów współczesnych
Przeł. Z. Landowski,
Warszawa: Książka i Wiedza, 2009, ss. 208**

Egipt (oficjalna nazwa państwa Arabska Republika Egiptu) zajmuje kluczową pozycję w świecie arabskim. To państwo z największą liczbą mieszkańców w regionie Bliskiego Wschodu, dzięki wsparciu otrzymywanemu ze strony Stanów Zjednoczonych od 1978 roku umacniające się pod względem przemysłowym i wojskowym, a także najbardziej wpływowy członek Ligi Arabskiej. Do roli regionalnego przywódcy, ale również ważnego partnera dla Zachodu predestynuje go przede wszystkim położenie geopolityczne. Jako kraj Maszriku położony jest w północno-wschodniej Afryce. Należy do niego półwysep Synaj w zachodniej Azji. Egipt graniczy z Izraelem i Strefą Gazy na północnym wschodzie, Sudanem na południu i Libią na zachodzie. Jego północną granicę stanowi Morze Śródziemne, a wschodnią — Morze Czerwone, połączone z Morzem Śródziemnym Kanałem Sueskim. Sytuację nowożytnego Egiptu doskonale oddają słowa Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot¹, która pisze: „Egipt bez wsparcia innych krajów arabskich jest małym, przeludnionym i biednym krajem. Egipt jako głowa świata arabskiego jest potęgą, z którą trzeba się liczyć zarówno strategicznie, jak i militarnie. Tak samo świat arabski pozbawiony Egiptu nie ma przywództwa i politycznego znaczenia” (s. 191).

Egipt to kraj nieopisanej różnorodności i zadziwiających kontrastów, fascynujących zabytków okresu starożytności i zachwycających dzieł natury.

¹ Afaf Lutfi Al-Sajjid Marsot jest emerytowaną profesorem historii w Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles. Warto przy tym zwrócić uwagę na to, że recenzowana książka *A History of Egypt* nie jest jej pierwszą pracą dotyczącą Egiptu. W 1984 r. została wydana książka *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, w 1995 r. zaś ukazała się *Women and Men in Late Eighteenth Century Egypt*.

To państwo ze śladami wielu cywilizacji i kultur, monumentalnych piramid i świątyń egipskich bogów, tajemniczych grobowców, mumii faraonów, okazałych meczetów, koptyjskich kościołów i prawosławnych klasztorów. Pustynne wąwozy, zielone oazy, turkusowa woda, białe plaże, jak i podwodny świat Morza Czerwonego sprawiają, że jest to jedno z najbardziej popularnych pod względem turystycznym państw świata. Rzadko jednak ci, którzy przybywają do Egiptu, znają jego historię, która jest równie pasjonująca, jak cudowne, malownicze i niepowtarzalne krajobrazy, monumentalne znaki czasu i symbole egipskie.

Wybierając książkę Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot *Historia Egiptu. Od podboju arabskiego do czasów współczesnych*, można uświadomić sobie znaczenie Egiptu na przestrzeni tysięcy lat zarówno naszej ery, jak i przed naszą erą. Cywilizacja Egiptu należy bowiem do najstarszych na świecie. Jej historia sięga 2850 roku p.n.e. gdy władca Egiptu — Menes zjednoczył Egipt Dolny (tereny delty Nilu) i Egipt Górny. Stolica państwa została wówczas usytuowana w Memfis. W 332 roku p.n.e. Egipt został podbity przez Aleksandra Wielkiego. Po jego śmierci powstała tam monarchia hellenistyczna Ptolemeuszów, z której pochodziła słynna królowa Kleopatra VII. W 30 roku p.n.e. Egipt stał się prowincją rzymską i był nią aż do 395 roku n.e. Wówczas znalazł się w granicach cesarstwa bizantyjskiego. W 639 roku został podbity przez Arabów, którzy narzucili jego mieszkańcom islam i rozpoczęli proces arabizacji egipskiego społeczeństwa. Właśnie od tego momentu historii Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot rozpoczyna *Historię Egiptu*. Brnąc przez kolejne jej paradoksy, ukazuje bardzo szeroko rozwój cywilizacyjny, religijny, gospodarczy, polityczny i kulturalny państwa faraonów, jego miejsce w regionie Bliskiego Wschodu oraz skomplikowane stosunki z państwami w tej części świata. Niezwykle wartościowe dla pracy są liczne ciekawostki historyczne i biograficzne poszczególnych władców Egiptu, które zdecydowanie wykraczają poza zwyczajny, przepełniony faktami opis dziejów i nadają książce właściwy koloryt.

Należy jednocześnie dodać, że publikacja Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot została podzielona na siedem rozdziałów, które poprzedza wstęp oraz dwie mapy (pierwsza przedstawia położenie Egiptu i została nazwana: *Egipt i jego sąsiedzi*, druga — to mapa Kairu w okresie średniowiecza i nosi nazwę — *Średniowieczny Kair*). Rozdziały mają charakter chronologiczny nie zaś problemowy. Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot w kolejnych rozdziałach wnikliwie przedstawia historię Egiptu od podboju arabskiego, rządów dynastii Ajjubidów (639—1250), przez czasy mameluków (1250—1516), podboje osmańskie i ostatecznie przyłączenie Egiptu do Imperium Osmańskiego (1516—1805), narodziny państwowości egipskiej (1805—1922), by w końcu omówić eksperymenty liberalne rządów konstytucyjnych na początku XX wieku (1922—1952), obalenie monarchii i lata władzy Gamala Abdela Nasera

(1952—1970), Anwara Sadata (1970—1981) oraz Hosni'ego Mubaraka (od 1981—2005). Książkę kończy *Wybrana bibliografia*. W tej kwestii należy wyrazić ubolewanie, iż Autorka nie stworzyła całościowego wykazu bibliografii, z której korzystała, pisząc historię państwa faraonów. Zamiast tego Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot każdemu rozdziałowi przyporządkowuje tylko wiodące pozycje, które najbardziej pomogły jej opisać dany okres dziejów Egiptu. Wymienia między innymi prace Philipa Hitti'ego, Shafika Ghorbala, Marka Coopera czy Johna Waterbyry'ego. Niestety *Historia Egiptu*, mimo że jest pozycją *stricto* naukową, nie została opatrzona w przypisy. Bardzo istotnym mankamentem pracy jest również brak zakończenia, z którego Autorka wyraźnie zrezygnowała. Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot kończy *Historię Egiptu* na 2005 roku i kolejnej kadencji prezydenta Egiptu Hosni'ego Mubaraka. Zdecydowanie budzi to niedosyt Czytelnika i sprawia wrażenie niedokończonego dzieła.

W historii Egiptu szczególnie istotne były rządy kolejnych dynastii: Omajjadów, Abbasydów, Fatymidów i Mameluków, do których odwołuje się Autorka, poświęcając im znaczną część swojej pracy (ponad 1/4 całości).

W 1517 roku Egipt został podbity przez Turków osmańskich, co implikowało regres w rozwoju gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym kraju. W roku 1798 Napoleon Bonaparte bezskutecznie próbował zdobyć Egipt. Niezwykle ważnym wydarzeniem było objęcie w roku 1805 urzędu gubernatora osmańskiego w Egipcie przez Albańczyka z pochodzenia — Muhammada Ali'ego, o którym Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot pisze, iż „to on zmienił bieg historii Egiptu” (s. 77). Rządził on Egiptem aż do 1849 roku, a założona przez niego dynastia panowała w Egipcie do czasu rewolucji z 1952 roku. Muhammad Ali, dzięki umiejętnym rządóm, doprowadził do uniezależnienia swojego kraju od Turcji, przeprowadził liczne reformy: administracji, szkolnictwa i armii, jak również podejmował działania na rzecz modernizacji gospodarki i industrializacji. Rozpoczął proces kształtowania nowoczesnego państwa w Egipcie (s. 79). Jak opisuje Autorka, Muhammad Ali, który aż do 47 roku życia pozostał analfabetą, stał się również do tego stopnia entuzjastą kształcenia się, że stanowiło to rodzaj obsesji. I jak dodaje: „Muhammad Ali stworzył państwo z byłej osmańskiej prowincji, dał Egipcjanom sens tożsamości i wymusił na nich współdziałanie w rządzeniu krajem” (s. 88). Niemniej jednak, jak ocenia, lekkomyślna polityka i rozrzutność jego następców doprowadziły do ogromnego zadłużenia państwa w bankach francuskich i angielskich. Następstwem takiego stanu rzeczy stała się konieczność odsprzedania Anglikóm egipskich udziałów w otwartym w 1869 roku Kanale Sueskim, którego budowa była przyczyną śmierci 100 tys. Egipcjan (s. 96). Jak przedstawia Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot, na tę okazję wyposażono miasta w oświetlenie ulic, zbudowano pałace w nowych miastach — Port Saidzie i Al-Ismailijji, w Kairze wzniesiono budynek opery

i zamówiono u Verdiego operę na temat starożytnego Egiptu (s. 98). W 1876 roku doszło do ustanowienia francusko-brytyjskiej kontroli nad finansami Egiptu, a nowy władca Taufik, „który nie miał ojcowskich zalet i zdolności, podporządkował się całkowicie europejskim konsulom” (s. 101). Wszelkie działania podejmowane przez Egipcjan na rzecz uzyskania niezależności od Brytyjczyków, były krwawo tłumione. Egipt funkcjonował więc jako *Veiled Protectorate* („zawołowany protektorat”) Wielkiej Brytanii (s. 107).

Dopiero 28 lutego 1922 roku Egipt stał się niepodległą monarchią konstytucyjną z królem Fuadem I na czele. Niemniej jednak pozostał powiązany militarnie z Wielką Brytanią, która na mocy układu z 1936 roku utrzymywała tam swoje wojska, zwłaszcza w strategicznym obszarze Kanału Sueskiego. Jak wskazuje Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot, z chwilą proklamowania niezależności rozpoczął się w dziejach Egiptu „liberalny eksperyment”, który — jak dodaje w kolejnym rozdziale — „od początku skazany był na niepowodzenie” (s. 122). „Dał on Egiptowi konstytucyjną formę rządów, wolność słowa, prawo do opozycji i działalność partii politycznych — czyli wszystkie te atrybuty nowoczesnego, demokratycznego, przedstawicielskiego sprawowania władzy, które działają na korzyść większości, a nie elity. Rzeczywistość okazała się daleka od ideałów [...]”. Lata trzydzieste XX wieku w Egipcie cechował powszechny brak nadziei, rozczarowanie politykami połączone z recesją gospodarczą. Wszystko to dało asumpt do narodzin wielu nowych, w tym fundamentalistycznych, ruchów i stowarzyszeń, które nawoływały do powrotu do źródeł islamu jako ucieczki od frustrującej rzeczywistości. Najważniejszym z nich okazało się Stowarzyszenie Braci Muzułmanów, założone przez mało znanego nauczyciela ze szkoły podstawowej szacha Hasana Al-Banę (s. 125).

W 1936 roku nowym królem Egiptu został syn Fuada I — Faruk, o którym Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot pisze, iż „był jedynie playboyem w przebraniu króla” (s. 134). To właśnie jemu i prowadzonemu przez niego stylowi życia monarchia egipska przypisuje swój upadek (s. 143). Podczas II wojny światowej Egipt stanowił główną bazę brytyjską. W 1947 roku wojska brytyjskie zostały zmuszone do opuszczenia Kairu i Aleksandrii. Trzy lata później Egipt wypowiedział Londynowi układ z 1936 roku, 23 lipca 1952 roku zaś doszło w Egipcie do wybuchu rewolucji Wolnych Oficerów, kierowanej oficjalnie przez gen. Muhammada Nagiba, w rzeczywistości zaś przez Gamala Abdela Namera. Rewolucja doprowadziła do zmiany ustroju Egiptu, obaliła króla Faruka i zmusiła go do opuszczenia kraju. Urząd głowy państwa (prezydenta) objął Nagib. Dwa lata później został on obalony przez samego Gamala Adela Namera, który został niekwestionowanym władcą Egiptu, ale również autorytetem i ikoną całego świata arabskiego. Celem Namera było uczynienie z Egiptu mocarstwa regionalnego, niezależnego ani od Wielkiej Brytanii, ani od ówczesnych supermocarstw — USA i ZSRR. Nieudane próby pozyskania

od Zachodu środków finansowych na wybudowanie wielkiej Tamy Asuańskiej na Nilu doprowadziły do decyzji o znacjonalizowaniu Kanału Sueskiego. Decyzja ta implikowała w 1956 roku nieudaną inwazję Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela na Egipt (tzw. wojna o Kanał Sueski).

W okresie zimnej wojny Egipt był stroną kilku wojen arabsko-żydowskich. Już w latach 1948—1949 brał udział w tak zwanej wojnie o niepodległość (Palestyny). Po wojnie sześciodniowej w 1967 roku, gdy Izrael zaatakował właśnie Syrię i Egipt, ten utracił na rzecz Izraela Półwysep Synaj. We wrześniu 1970 roku Gamal Abel Naser doznał rozległego ataku serca i zmarł. Jego następcą został ówczesny wiceprezydent republiki Anwar Sadat. Jego polityka zagraniczna okazała się zdecydowanie odmienna od polityki niezaangażowania, którą prowadził Naser. Jak ocenia Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot, rozpoczęła się wówczas denaseryzacja Egiptu (s. 176). Sadat zerwał powiązania łączące Egipt z ZSRR na rzecz utrzymania przyjaznych stosunków z Zachodem, zwłaszcza ze Stanami Zjednoczonymi. W 1973 roku wraz z Syrią doprowadził do wybuchu wojny Jom Kippur, której celem było odzyskanie utraconych terenów w 1967 roku. „Po wojnie wizerunek Sadata w Egipcie i świecie arabskim zmienił się; zaczęto traktować go z szacunkiem, jako osobistość i lidera. Zapomniano *boksera wagi lekkiej*. Teraz był *raisem*” (s. 179). Moment przełomowy stanowił jednak 1979 rok, gdy po negocjacjach pokojowych w Camp David, w których pośredniczył amerykański prezydent James Carter, Egipt zawarł układ pokojowy z Izraelem. Dzięki układowi odzyskał Półwysep Synaj, stał się jednym z najbliższych sojuszników USA w regionie Bliskiego Wschodu, ale jednocześnie przez świat arabski został uznany za zdrąpcę idei i jedności arabskiej. Doprowadziło to do niemal dziesięcioletniej izolacji Egiptu w regionie, a sam Anwar Sadat w 1981 roku zginął w wyniku zamachu podczas parady wojskowej. Autorka omawiając ten okres w dziejach Egiptu, pisze, iż to właśnie „oba fenomeny: polityka otwartych drzwi i porozumienie z Camp David spotęgowały wrogość wobec reżimu Sadat” (s. 182).

Czwartym prezydentem Egiptu został ówczesny wiceprezydent Hosni Mubarak, który sprawował nieprzerwanie ten urząd do wybuchu krwawej rewolucji na początku 2011 roku. Można jednakże ubolewać nad tym, iż Autorka tak mało miejsca (zaledwie 8 stron) poświęciła analizie polityki Hosni'ego Mubaraka. Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot wskazuje jednak, iż 25-letni okres rządów Mubaraka cechowała inercja, a podstawowym problemem Egiptu był brak dialogu pomiędzy władzą a obywatelami (s. 193—194). Mało przekonujące dla Egipcjan były nieoficjalnie działania Mubaraka mające na celu przygotowanie syna Gamala Mubaraka do objęcia urzędu prezydenta Republiki.

Mimo że książka Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot nie dotyczy okresu rewolucji, to jednak we *Wstępie* Autorka doskonale opisuje symptomy, jakie w 2011

roku doprowadziły do wybuchu wspomnianego niezadowolenia społeczeństwa z istniejącego reżimu. Jak pisze: „Od pierwszego egipskiego rządu, który został powołany po 1952 roku, oczekiwano, że zakończy separację władzy od rządzonych. Tak się jednak nie stało, gdyż nowa władza była zbyt słaba, aby naprawdę reprezentować naród. Odwołuje się więc do autorytaryzmu i represji. [...] Kiedy po śmierci Sadata doszedł do władzy Hosni Mubarak, zezwolił partiom politycznym na reformy i udział w wyborach do parlamentu. Teraz te partie, z wyjątkiem wspierającej rząd są w mniejszości i często ich członkowie są prześladowani” (s. 7). Gdy Mubarak wystartował w wyborach po raz czwarty, mimo zapewnień, iż nie będzie kandydował, większość Egipcjan zbojkotowała wybory. Jak jednak zauważa Autorka, w kraju liczącym ponad 70 mln mieszkańców, rzekomo 15 mln głosowało „za”. Transparenty gratulujące prezydentowi jego zwycięstwa zostały namalowane na dwa dni przed wyborami (s. 8). I jak konkluduje, „Egipt nie jest krajem łatwym do rządzenia. [...] Nie ma tu łatwych rozwiązań. [...] Główne problemy mają naturę gospodarczą. Trzeba do nich dodać nieudolność władzy i niesprawdliwą dystrybucję bogactwa. Brakuje również nowej ideologii, która porwie wyobraźnię młodych i zachęci ich do udziału w życiu politycznym kraju. Do tego potrzebna jest jednak większa liberalizacja” (s. 198—199).

W wyniku rewolucji władzę przejęło wojsko, co skutkuje tym, iż obecnie w Egipcie mamy do czynienia z dyktaturą wojskową, a przewodniczącym Najwyższej Rady Sił Zbrojnych jest Mohammed Hussein Tantawi. Rada zapowiedziała zawieszenie i nowelizację obowiązującej konstytucji, przeprowadzenie referendum, rozwiązanie obu izb parlamentu i utworzenie komisji, która opracuje nową Ustawę Zasadniczą. W referendum przeprowadzonym 19 marca 2011 roku Egipcjanie zaakceptowali nowelizację konstytucji, umożliwiającą szybkie przeprowadzenie wyborów parlamentarnych, które zapowiedziano na wrzesień 2011 roku. Po wyborach, nie później niż w ciągu trzech miesięcy, powinny odbyć się wybory prezydenckie. Znowelizowana konstytucja ogranicza urzędowanie prezydenta do dwóch kolejnych, czteroletnich kadencji. Złagodzone zostały także kryteria kandydowania na ten urząd.

Autorka w *Historii Egiptu. Od podboju arabskiego do czasów współczesnych* ukazuje więc, jak na przestrzeni dziesiątków lat Egipcjanie widzieli główne wyzwania dla ich państwa, związane z zachodzącymi przemianami społeczno-ekonomiczno-politycznymi, powstaniem i upadkiem Imperium Osmańskiego, rozkwitem tendencji fundamentalistycznych i nawoływaniem do powrotu do źródeł islamu, działalnością Stowarzyszenia Braci Muzułmanów i delegalizacją tego ugrupowania, kształtowaniem się nowożytnego państwa egipskiego, jego funkcjonowania w okresie zimnej wojny i rywalizacji dwóch supermocarstw — USA i ZSRR — o pozyskanie go jako sojusznika, a w końcu procesem globalizacji, amerykańskizacji świata, końcem zimnej

wojny i skutkami tych zjawisk dla państwowości Egiptu, jego gospodarki, polityki, społeczeństwa, a nawet dla ruchów fundamentalistycznych działających w Egipcie. Obrazuje również kwestie związane z islamem i sytuacją kobiet w Egipcie na przestrzeni wieków, wokół których to kwestii narosło przez lata wiele mitów i nieporozumień.

Odnosząc się zarówno do całości pracy, jak i jej poszczególnych części, należy wskazać, iż Autorka pisze językiem niezwykle lekkim, łatwym i zrozumiałym dla każdego odbiorcy. To język częstokroć bardzo wartościujący i nacechowany emocjonalnie, mimo że cała praca ma charakter deskryptywny. Nie jest to język *stricte* naukowy. Autorka w niezwykle przystępny sposób przedstawia w gruncie rzeczy złożoną problematykę historyczno-politologiczną. Stąd też wynika stwierdzenie, iż jest to z całą pewnością książka przeznaczona zarówno dla kręgu naukowców, którzy zajmują się problematyką Bliskiego Wschodu, jak i dla tych, którzy pragną tylko przybliżyć sobie historię Egiptu na przestrzeni wieków. W samej pracy można odnaleźć wiele legend na temat Egiptu, anegdot czy dykteryjek, na przykład dotyczących spalenia słynnej biblioteki w Aleksandrii (s. 14), noszenia hidżabów przez kobiety muzułmańskie (s. 131—132) czy dokonywania w starożytności zaślubin ziemi i wody poprzez wrzucanie do Nilu żywcem jego „narzeczonych” (s. 24).

Książka Afaf Lutfi as-Sajjid Marsot, mimo że pojawiła się na polskim rynku wydawniczym w 2009 roku, nadal stanowi jedną z najciekawszych prac traktujących o Egipcie, a podejmowana przez Autorkę problematyka nie traci na znaczeniu. Wręcz przeciwnie, w obliczu wydarzeń, jakie miały miejsce w tym państwie na początku 2011 roku, wybuchu „krzemowej” rewolucji (25 stycznia — 11 lutego 2011 r.) na fali Arabskiej Wiosny Ludów, licznych protestów przeciwko władzy, okupowania Placu Tahrir w Kairze, a w konsekwencji obalenia prezydenta Hosni’ego Mubarak, wydaje się pracą niezwykle pomocną w zrozumieniu specyfiki tego państwa Maszriku. Można zaryzykować stwierdzenie, iż stanowi ona swego rodzaju obszerny przewodnik, w którym Autorka w sposób holistyczny i syntetyczny przedstawia historię Egiptu od starożytności po XXI wiek.

Katarzyna Czornik